

Antropologie a archeologie

Kulturní antropologie minulosti

„archeologičtí“ antropologové
(USA)

vs.

archeologové
(„Starý svět“)

„V Americe je archeologie považována za velice integrální součást antropologie. Většina akademických archeologů je k nalezení v „oddělení antropologie“, kde je archeologie pokládána spíše za součást tohoto oboru než za samostatné pole s vlastními výsadami, jak je tomu ve Starém světě.“

(Paul G. Bahn, 2007)

**SOCIOKULTURNÍ
ANTROPOLOGIE**

vs.

**ANTROPOLOGICKÁ
ARCHEOLOGIE**

prostorová/geografická perspektiva

časová perspektiva

Kulturní antropologie minulosti

Diváky „Padělky nad humny“ 2013

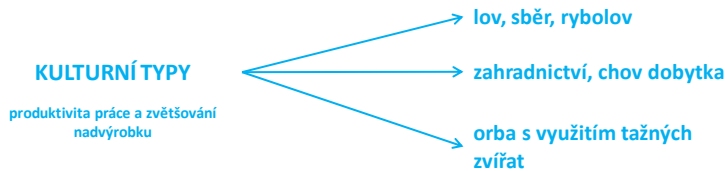
- antropologická subdisciplína zabývající se výzkumem **artefaktů**, které představují materiální doklady cílevědomé lidské práce
- archeologie představuje integrální součást antropologických výzkumů; „*kulturní antropologie minulosti*“
- cílem je rekonstrukce kulturní historie a zaniklého způsobu života v kontextu vývojových proměn lidské kultury
- předmětem výzkumu je studium a výzkum rozmanitosti lidských kultur v časové perspektivě
- zdrojem empirických dat jsou archeologické prameny nacházející se na nalezištích, které zahrnují zachované lidské výtvořiny (**artefakty**) a přírodní předměty/vlastnosti vzniklé neuvědomovanou lidskou činností (**ekofakty**)

Kulturní antropologie minulosti

- zdrojem empirických dat jsou **archeologické prameny** nacházející se na nalezištích, které zahrnují zachované lidské výtvořiny (**artefakty**) a přírodní předměty/vlastnosti vzniklé neuvědomovanou lidskou činností (**ekofakty**)
- jednotlivé nálezy tvoří **nálezový celek** → základní jednotku archeologických pramenů vystupující v podobě komplexu vzájemně propojených artefaktů a ekofaktů odrážející (pre)historickou událost; komplex formálně a funkčně podobných artefaktů vykazující znaky jedné kulturně-historické tradice tvoří **archeologický typ**
- **archeologická kultura** – geograficky uzavřený komplex pramenů (artefakty, ekofakty, přírodní předměty) obsahující informace o zkoumaném období a reprezentující konkrétní historické společenství; obvykle se jedná o etnicky neurčitelné společenství lidí se stejnou kulturní tradicí → názvy jednotlivých arch. kultur podle naleziště, typického tvaru artefaktů, výzdoby apod.
- označení třídy kulturních systémů, jejichž podstatné kulturní prvky a komplexy je možné identifikovat v různých společnostech v čase a prostoru tvoří **kulturní typ**
- kulturní typ netvoří všechny komponenty dané kultury, nýbrž pouze funkčně a strukturálně spjaté kulturní prvky a komplexy společné dvěma nebo několika světovým kulturám

Kulturní antropologie minulosti

- podobné/stejné kulturní typy vznikaly u různých historických společností nacházejících se na podobné úrovni socioekonomického vývoje na něž působily podobné demografické, ekonomické, technologické a ekologické faktory → nezávislé na sobě vznikaly podobné/stejné kulturní typy
- rozdíly mezi jednotlivými typy jsou převážně materiální povahy → **hospodářsko-kulturní typ**

- pozornost se věnuje i vývojové dynamice → **kulturní změny** → kulturní inovace a invence (EnKZ) a kulturní difuze a migrace (ExKZ)

Antropologie a archeologie

- archeologie po dlouhou dobu existuje jako samostatný vědecký obor; v průběhu 19. století dochází ke sblížení archeologie s etnologií a fyzickou antropologií
- při analýze archeologických nálezů stále více převládá antropologická interpretace, která se nejvíce projevila ve dvou paradigmatech studia člověka a kultury – **evolucionismus** a **difuzionismus/migracionismus**

STUDIUM PROMĚN KULTURY
V ČASE

vs.

STUDIUM PROMĚN KULTURY
V GEOGRAFICKÉ PERSPEKTIVĚ

- ve 30. letech 20. století se sepětí archeologie, antropologie a etnologie rozvolňuje (→ pád difuzionismu); 60. léta 20. století → revitalizace evolučního myšlení

NEOEVOLUCIONISMUS

PROCESUÁLNÍ ARCHEOLOGIE

Procesuální archeologie

- 60. léta 20. století → „nová syntéza“ archeologických a antropologických přístupů
- neoevolucionismus a nové způsoby studia člověka a kultury (materialistické pojetí)

- cílem je vytvoření teoretické a metodologické báze, která umožní vědeckou explanaci založenou na postižení zákonitosti vzniku, vývoje a fungování kultur v čase a prostoru
- sblížení metod a technik antropologie a archeologie → nový přístup k archeologickým pramenům
- nová archeologie (USA) a analytická archeologie (GB)

Lewis R. Binford, Kent V. Flannery, Ian Hodder, William Rathje

Kultura jako prostředek adaptace

- je nezbytné přejít od převládajícího deskriptivního idiografického pojetí archeologických výzkumů k **explanaci** založené na studiu **strukturálních** a **funkcionálních** vlastností kulturních systémů
- nutnost zkoumání podobnosti a rozdílů archeologických dat v rámci **funkcí**, které plní uvnitř kulturního systému
- pozornost musí být věnována různosti forem, sdružování a rozšíření kulturních artefaktů
- kulturní změna a kulturní vývoj je možné interpretovat v souvislosti s procesy **kulturní adaptace** společnosti k vnějšímu prostředí

Lewis Roberts Binford
(1931-2011)

KULTURA představuje **PROSTŘEDEK ADAPTACE**
člověka na přírodní a sociokulturní prostředí

Kultura jako prostředek adaptace

- všechny prvky kulturního systému jsou navzájem spjaty takovým způsobem, že každý z nich obsahuje nebo odráží část druhého
- tato skutečnost umožňuje **rekonstrukci kulturního systému** jako integrované totality, a to i v případě, že některé prvky studovaného systému nejsou k dispozici
- předmětem výzkumů se stávají kulturní systémy a procesy, které v nich probíhají → **kulturní systém** představuje množinu konstantních nebo cyklicky se opakujících spojení mezi sociálními, technologickými a ideologickými **extrasomatickými adaptivními prostředky**, které používají jednotlivé lidské společnosti

- (1) komplexní výzkum lidského chování a jeho produktů (**artefaktů**) jako neoddělitelných složek kulturních a ekologických systémů
- (2) studium způsobů a mechanismů, jimiž lidé využívají a ovlivňují své životní prostředí, a důsledků, které jejich činnost v přírodě zanechává
- (3) součástí výzkumů se stává studium **ekofaktů** (půda, vodstvo, fauna a flóra apod.)

Kultura jako prostředek adaptace

- archeologické nálezy je nezbytné studovat v kontextu celého ekosystému, jehož je člověk pouze jednou složkou a pro pochopení chování člověka a produktů jeho činnosti v rámci určité lokality je nezbytné napřed poznat celý systém vzájemně spjatých interakcí

SPOLEČNOST – KULTURA – PŘÍRODA

- v centru zájmu stojí studium **zákonitostí variability artefaktů** sloužící jako klíč k odhalení strukturálních a funkcionálních vlastností kulturních systémů
- při analýzách kulturních systémů se začínají využívat moderní metody statistiky a kybernetiky (np. korelační a faktorové analýzy) → rozvoj americké taxonomické školy studující zákonitosti na základě podobnosti, rozdílů a vztahů mezi kulturními artefakty
- nový přístup při studiu kultury a artefaktů vzbudil velký zájem → **škola nové archeologie** (např. Kent V. Flannery, L. R. Binford, J. N. Hill ad.)
- kombinace antropologických a archeologických metod při výzkumu kultury a společností (→ **experimentální archeologie, etnoarcheologie**)

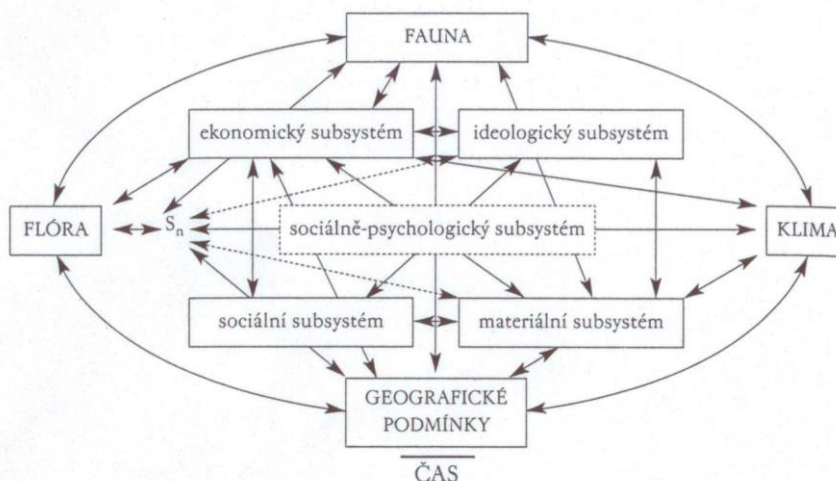
Analytická archeologie

- evropská varianta procesuální archeologie; 60. až 80. léta 20. století
- nutnost přechodu od popisného pojetí archeologických výzkumů k explanaci, která je založena na studiu strukturálních a funkcionálních vlastností sociokulturních systémů
- **sociokulturní systém** představuje **adaptační mechanismus** procházející různými stavy, které závisí na historii daného systému a vlivech prostředí
- prostřednictvím svých adaptačních a regulačních mechanismů směřují tyto systémy k dosažení k některému z možných **rovnovážných stavů**
- sociokulturní systémy mohou být studovány z hlediska jednotlivých subsystémů nebo komplexně z perspektivy jejich vzájemné interakce jako dynamické integrované totality
- zákonitosti ve vývoji a fungování sociokulturních systémů předpokládají **modelovou rekonstruovatelnost** sociokulturních systémů i na základě neúplných archeologických informací

David Leonard Clarke
(1937-1976)

Sociokulturní systémy

Model sociokulturního systému jako adaptace podle D. L. Clarka

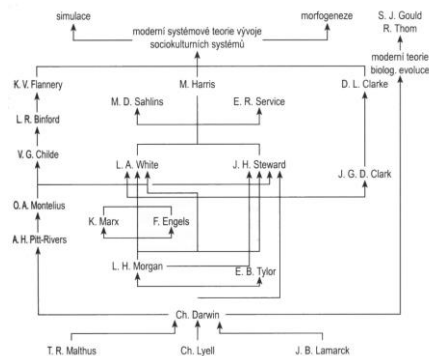
Analytická archeologie

- transformace archeologických pramenů na nejjednodušší informace – *atributy*, které následnou analytickou cestou směřují od artefaktů k jejich nezákladnějším vlastnostem, jejichž jsou nositeli → syntéza získaných informací založená na využití moderní výpočetní techniky
- na základě předem stanovených hypotéz je postupně rekonstruován obraz dané kultury od atributů k typům, komplexům, kulturám a technokomplexům

- sociokulturní systémy lze rekonstruovat i na základě neúplných archeologických dat

Procesuální archeologie

- cílem procesuálních archeologů bylo popsat *zákonitosti kulturních procesů*; nepodařilo se jim však postihnout *zákony kulturní dynamiky*, které představují klíč k rozšíření teoretických a metodologických základů společenských věd → navzdory nedostatkům, představuje procesualismus jednu ze škol přispívající k hlubšímu porozumění podstaty a fungování sociokulturních systémů v čase a prostoru

Etnoarcheologie a experimentální antropologie

- 60. léta 20. století; spolu s novou archeologií
- 1900 Jesse Walter Fewkes (1850-1930)
- při studiu se používají antropologické techniky terénního výzkumu současných lokálních společností s cílem získat empirický materiál, který by umožnil rekonstruovat historické kultury a přispěl k adekvátní interpretaci archeologických pramenů
- výzkum **fungování sociokulturních systémů** z hlediska vztahů mezi materiální a symbolickou bází kultury v kontextu konkrétního ekologického prostředí
- proces transformace kulturních norem, idejí a vzorců chování z kontextu živé kultury (→ antropologie) do kontextu systému artefaktů (→ archeologie)

→ *kvalitativně nový, experimentálně orientovaný přístup, který přispívá k vysvětlení vzniku, vývoje a fungování současných i historických sociokulturních systémů*

Lewis R. Binford, Ian Hodder, Michael B. Schiffer, Irvan DeVore

Etnoarcheologie a experimentální antropologie

- rekonstrukce a simulace funkcí historických kulturních prvků a komplexů
- prostřednictvím **experimentu** antropologové/archeologové ověřují své hypotézy o vzniku, vývoji a fungování kulturních technologií zmizelých kultur
- testování hypotéz a ověření teorií o kulturních technologiích, které umožnily našim předkům vyrábět industrie, keramiku, sklo, tkané látky, pěstovat obilí, budovat města apod.
- základní směry experimentální archeologie:
 - kombinace klasických muzeí s muzeí ve volné přírodě, kde jsou realizovány výrobní a funkční experimenty
 - experimentální výzkum starých technologií a historických společností prováděný v rámci expedic a terénních výzkumů

Jaroslav Malina
(*1945)

Etnoarcheologie a experimentální antropologie

- budování stálých středisek experimentální archeologie, která jsou podle svého výzkumného programu specializovaná na nejrůznější otázky vzniku a vývojových proměn kulturních artefaktů (např. Všešary)
- budování stálých středisek experimentální archeologie, v nichž je komplexně simulován životní způsob i životní prostředí typické pro určité historické období (např. Lejze v Dánsku, Düppel u Berlína, Pamunkey ve Virginii)
- střediska experimentální archeologie plní nejen výzkumnou, ale i vzdělávací a výchovnou funkci a umožňují návštěvníkům prezentaci artefaktů v jejich technologických a funkčních souvislostech

Postprocesuální/kontextuální archeologie

- 70. a 80. léta 20. století
- souvisí s nástupem symbolické a interpretativní antropologie
- **zpochybnění výchozích postulatů** procesuální archeologie → kritika pozitivismu, evolucionismu, víry v adekvátnost hypoteticko-deduktivní metody, možností objektivní archeologické explanace minulosti
- archeologické prameny **nejsou** objektivní a pravdivé entity, jež mohou být rekonstruované a pravdivě interpretované
- vědecké „metavprávění“ se stalo nevěrohodným a „velkou jednotu“ (univerzální pravdu) střídá **pluralita** soužití různých autentických pravidel poznání a jednání, včetně práva na hledání výlučně lokálního a dočasného konsenzu
- **postmoderní přístup** → pluralitní, víceúrovňové, polysémantické a interpretačně otevřené studium kulturních jevů, které programově **dekonstruuje** velké mýty modernismu a existence jednotného paradigmatu majícího objektivní platnost

Postprocesuální/kontextuální archeologie

- krajně nihilistické stanovisko studia poznatelnosti zákonitosti v dějinách a zpochybnění objektivní existence minulosti
- minulost představuje námi rekonstruovaný „*text*“, který slouží subjektivním a utilitárním potřebám přítomnosti
- přesun studia od obecného a zákonitého (→ procesualismus) ke studiu zvláštního, jedinečného, nahodilého a nepředvídatelného (→ postprocesualismus)

Procesuálně-archeologický přístup

vs.

Postprocesuálně-archeologický přístup

- změna postoje k archeologickým pramenům a materiální kultuře → materiální kultura není pouhý adaptační mechanismus, ale představuje **znakový systém**, jehož správné pochopení je problémem adekvátního **překlada** a **interpretace**

Postprocesuální/kontextuální archeologie

Procesuálně-archeologický přístup

redukce symbolického obsahu artefaktů na pouhý vedlejší produkt materiálního chování člověka a způsobu jeho adaptace k vnějšímu prostředí; studium obecného a zákonitého

SYMBOLY

problematika interpretace symbolického **obsahu**, **smyslu** a **významů** artefaktů; symbolická dimenze artefaktů; studium zvláštního, nahodilého a nepředvídatelného

Postprocesuálně-archeologický přístup

Symbols v akci

- symbolická dimenze artefaktů; symbolicko-strukturální archeologie
- jaký vliv na distribuci artefaktů mají ideje, symbolika či vědomý a nevědomý myšlenkový obsah, který je jednotlivým předmětům a kategoriím v dané společnosti připisován?
- materiální kultura představuje **text** v němž jsou zakódovány zjevné i skryté významy (→ cílem je přečíst tento text)
- hmotné artefakty jako kulturní prvky mají **aktivní roli** v sociální komunikaci a prosazování potřeb a zájmů jednotlivců i skupin
- znakovou funkci hmotné kultury nelze redukovat na statický odraz určité struktury institucí nebo myšlení, ale představuje prostředek jejich upevnění, obhajoby nebo změny
- symbolický a komunikační obsah artefaktu nepředstavuje jeho pevně fixovanou vlastnost, nýbrž proměnlivou hodnotu, která se mění podle **kontextu použití**

Ian Hodder
(*1948)

Symbols v akci

- symbolický obsah artefaktů sehrává **aktivní roli** v subjektivně motivovaném působení jedince nebo skupiny na své okolí s určitým (uvědoměným/neuvědoměným) ideologickým nebo politickým cílem
- artefakty se díky své symbolické dimenzi stávají prostředkem prezentace sociálního statusu, prestiže, loajality, opozice apod.

- jistý druh řeči se specifickými kódy, přičemž úkolem badatele je různá sdělení, předávaná v rámci minulé kultury, dekodovat
- hmotná kultura představuje osobitý druh „**textu**“, smysluplný **system znaků**, který může být „čten“ a **interpretován**
- symbolická interpretace archeologických pramenů; limitující je pouze riziko projekce obsahů vlastního moderního myšlení do archeologické kultury

Falzifikace výkladu minulosti

- představa vědce jako nestranného pozorovatele je nebezpečný mýtus
- archeologické prameny mohou vést k falzifikaci výkladu minulosti
 - (1) již při svém uložení artefakty mohly určitou skutečnost pouze předstírat a sloužit takovým cílům, jako je manipulace společenským vědomím
 - (2) v procesu interpretace archeologických dat hrozí riziko, že do nich promítáme jiný význam a smysl, než kdysi skutečně měla
- pojetí archeologie jako „**čtení minulosti**“ přepracováno v koncepci archeologie jako „**psaní dějin**“ lidské společnosti
- rozvoj archeologie jako druhu literárního žánru → postmoderní, interpretativní a kritická antropologie

Michael Shanks
(*1959)

Postprocesuální přístup ke kultuře

- hmotná kultura je podrobována neustále **transformaci formy** a **smyslu** a význam hmotné kultury je podmíněný **historickým** a **společenským kontextem**
- hmotná kultura nemusí nutně odrážet společenskou realitu, neboť může být předmětem **ideologické manipulace**
- hmotná kultura představuje rámec a komunikační prostředek **společenské praxe**
- hmotná kultura vyžaduje **interpretaci jako text**, avšak tato interpretace není nikdy u konce → neexistují úplná vysvětlení
- hmotná kultura vytváří **komunikační kanál**, jímž procházejí zvěčnělá a objektivovaná „sdělení“, **strukturující realitu**
- hmotná kultura je **společenský**, nikoliv individuální produkt
- **smysl** archeologického pramene nelze redukovat na jednotlivé prvky, ze kterých se skládá
- primární důležitost hmotné kultury netkví v její praktické funkci, ale v **symbolickém komunikačním obsahu** jehož pomocí je konstruována sociální skutečnost
- hmotná kultura je **mnohovýznamová** (uživatel, spol. prostředí, interpretace)

Antropologie a archeologie

- rozvoj v 60. až 80. letech 20. století
- moderní metody matematiky, statistiky (korelační analýzy) a kybernetiky
- experimentální testování hypotéz
- hledání zákonitostí kulturních procesů a zákonů kulturní dynamiky, ve kterých se skrývá klíč k rozšíření teoretických a metodologických základů společenských věd
- procesuální i postprocesuální přístupy se stále uplatňují a dochází ke sblížení archeologie a antropologie

„Hranice oddělující archeologii od antropologie je zavádějící: oba obory se snaží o popis a vysvětlení kultur podobných sociálních forem; zatímco antropologie může poskytnout více detailů a přesností v analýze, přináší archeologie doklady společností jinak nezjistitelných; vzájemná spolupráce může být v budoucnu ku prospěchu oběma oborům“

(Chris Gosden 1990, *Ethnoarchaeological Case Studies in Kenya and Europe*)

„Archeologie“ moderní společnosti

Studium konzumního způsobu života

- 1973: **Garbage Project**, Tucson (USA)
- pokus ověřit relevanci archeologických modelů, jejichž prostřednictvím antropologové hypoteticky uvádějí do souvislosti pozůstatky materiální kultury (artefakty) se skutečným jednáním ve zkoumaných historických společnostech; aplikace archeologických metod při studiu moderní společnosti
- analýza cyklu **nákupu – spotřeby – odpadu** jako zdroje informací o životě určité společnosti; identifikace vzorců konzumního jednání
- komplementární hledisko sociologických výzkumů moderní společnosti
- odpad představuje reálný výsledek lidského jednání a vystupuje jako významný indikátor skutečného způsobu života určité společnosti
- syntetický model výzkumu člověka, společnosti a kultury

William Laurens Rathje
(1945-2012)

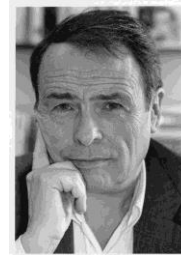
Studium konzumního způsobu života

- základním rysem současné západní společnosti je konzumní způsob života
- **garbologie** představuje společenskovední studium lidského jednání prostřednictvím odpadu, který za sebou jedinci zanechávají; cílem je objasnit vztah mezi lidmi a odpadem, identifikovat kvantitativní i kvalitativní aspekty konzumace a zároveň podchytit charakteristické rysy konzumního jednání
- první studie již z přelomu 19. a 20. století s cílem možnosti využití odpadu v souvislosti s jeho tříděním; některé studie chápaly odpad jako prostředek, s jehož pomocí lze nahlédnout do povahy lidské společnosti
- při studiu konzumního způsobu života se výzkum neomezuje na pouhé pozorování a dotazování, ale využívá při své práci materiální stopy (odpad), které za sebou společnost zanechává
 - cílem je studium konzumních návyků v souvislosti se sociálním prostředím, ve kterém aktéři žijí, a identifikace konzumních vzorců odlišných sociálních skupin

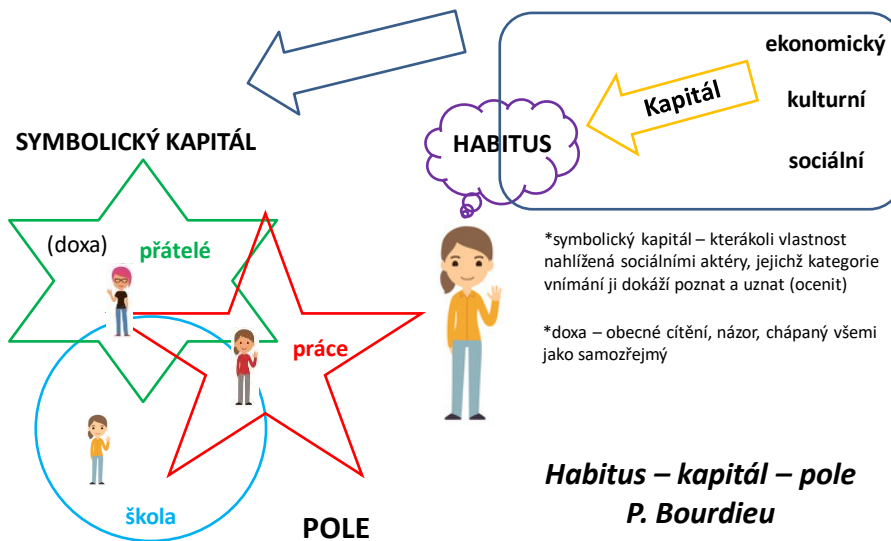
Studium konzumního způsobu života

- vedle ekonomické situace jednotlivých sociálních skupin hraje důležitou roli také preference chutí a vkusu, která v symbolické rovině poukazuje na odlišné postavení jedinců v rámci společnosti
- na základě analýzy odpadu jsme schopni identifikovat, jak aktéři s věcmi zacházejí → navenek se tak projevuje **habitus**, jakožto neuvědomovaný mechanismus ovlivňující naše každodenní interakce ve světě → **Pierre Bourdieu** (1930-2002)
- **habitus** – neuvědomělá schémata či systém dispozic, který odráží působení konkrétních sociálních podmínek; je ovlivněn sociálními silami, které jej utvářejí a promítá se do jednání aktérů v rovině každodennosti
- prostřednictvím našeho habitu pak vnímáme, hodnotíme a jednáme ve světě
- chuť a vkus představují generativní vzorec životního stylu, soubor preferencí, které odrážejí sociální stratifikaci; příslušnost k určité třídě nebo sociálnímu poli pak vykazuje různé tendence v experimentování s novými podněty

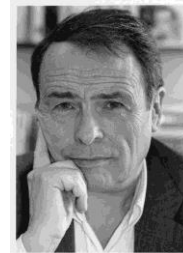
Pierre Bourdieu
(1930-2002)

https://www.youtube.com/watch?v=1W_lkfGg2nU

Studium konzumního způsobu života

- celý náš svět je založen na klasifikaci věcí a jevů kolem nás, která vnáší do našich životů určitý řád
- v odpadu proto můžeme identifikovat uvažování jedinců, jejímž prostřednictvím vyhodnocujeme objekty, se kterými přicházíme do interakce a kterých se hodláme naučeným způsobem zbavit
- čím častěji opakujeme tyto naučené vzorce našeho jednání, a to i ve vztahu k věcem, resp. jejich kategorizaci, tím více se stávají nevnímanou rutinou a šablonou pro naši další interakci s těmito věcmi (habituálně stejné kanály)
- internalizace těchto naučených vzorců nám dovoluje eliminovat možnosti volby, a usnadňuje tak každodenní jednání
- **garbologie** představuje prostředek k pochopení každodenního jednání aktérů v současné společnosti; součástí studia i nadále zůstává etnografické šetření, které nám pomáhá odhalit motivace a kognitivní procesy jednotlivých aktérů

pepenadores, Mexiko

Zabaline, Káhira

„Garbage People“

dumpster/trash

diving